

פתיחה

בפרשת השבוע קוראים על בני ישראל שביקשו מהקב"ה בשר, כאשר מבחינה עקרונית לא הייתה בעיה בבקשתם, מכיוון שכפי שכותבת הגמרא במסכת יומא (ע"ב), לא היה פשוט לאכול רק את המן: אוכלים ממנו בדיוק כמה שצריך כנגד טבע בני האדם לאכול יותר, וכן המן היה נראה אותו דבר, ויש רצון לאכול דברים מגוונים. הבעיה בבקשת בני ישראל, שביקשו מתוך טריוניה..

בדברי התורה מתי מתו המתלוננים יש סתירה: **מצד אחד** אומרת התורה שבעוד הבשר בין שיניהם הם מתו (פסוק לג), **ומצד שני** כתוב שהם יאכלו בשר חודש ימים עד שיצא מבין שיניהם (פסוק כ'). הגמרא במסכת יומא (שם) עמדה על הסתירה ותיצרה, שיש לחלק בין הבינוניים שביקשו בשר לרשעים. הבינוניים מתו מיד ולא סבלו, והרשעים התענו חודש עד שהם מתו מהבשר:

" תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה: בשר ששאלו שלא כהוגן - ניתן להם שלא כהוגן. כתיב הבשר עודנו בין שניהם וכתוב עד חדש ימים. הא כיצד? בינונים לאלתר מתו, רשעים - מצטערין והולכין עד חודש ימים."

כפי שכותבת הגמרא במסכת ברכות (מ"ב) על בשר מברכים שהכל, וכך נפסק להלכה **בשולחן ערוך** (רד"א). מה היו בני ישראל מברכים אם היו עושים מהשליח בורקס בשר? בשאלה זו נעסוק השבוע. כפי שנראה השלכה לשאלה זו תהיה איזה פת מוגדרת כפת הבאה כיסנין, מה מברכים על פיצה ומה דינו של הקובע סעודה על פת זו.

עיקר וטפל

א. מה מברכים על בורקס בשר? כדי לענות על שאלה זו, יש לפתוח בדיני עיקר וטפל. בדרך כלל, כאשר יש מאכל המורכב משני מרכיבים ואחד טפל לשני, מברכים על העיקר ופוטרים את הטפל. דוגמא לדבר, הגמרא במסכת ברכות כותבת (לה"ב), שאם אדם אוכל דג מלוח שמונח על קרקר - מברכים על הדג ופוטרים את הקרקר, מכיוון שמטרת הקרקר להחזיק את הדג.

ב. סייג לכלל זה, יש בגמרא נוספת (שם לו"ב). הגמרא מביאה מחלוקת בין רב יהודה לרב כהנא, מה מברכים על דייסא שמעורבת בהרבה דבש. רב יהודה סובר, שמכיוון שרוב התבשיל עשוי מדבש הוא העיקרי, ויש לברך שהכל. רב כהנא חולק וסובר, שמכיוון שיש בעיסה סולת והיא מחמשת מיני דגן, תמיד היא נחשבת עיקרית ויש לברך מזונות, ובלשון הגמרא:

"חביץ קדרה, וכן דייסא; רב יהודה אמר: שהכל נהיה בדברו; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות. רב יהודה אמר: שהכל - סבר דובשא עיקר; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות - סבר סמידיא (= סולת) עיקר. אמר רב יוסף: כוותיה (= כמו) דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרויהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות."

להלכה נפסק (או"ח רח"ב) כשמואל שיש לברך מזונות על מאכל שיש בו מין מחמשת מיני דגן, אבל רק במקרה בו הקמח בא להשביע או לתת טעם. לעומת זאת במקרה בו הקמח בא רק לדבק (להחזיק, או לעצב) את התבשיל (וכמו המקרה שמביאה הגמרא בדף לט"א) הוא לא נחשב העיקרי במאכל, ולכן אין ברכתו של המאכל מזונות.

לכן לדוגמא, על כף כף בפשטות יש לברך שהכל, כי למרות שבתוך השוקולד יש וופל שעשוי מקמח, מטרתו רק ליצור את צורת 'האצבעות' שבשוקולד, והוא חסר כל טעם לכן הוא טפל. לעומת זאת על שניצל יברכו מזונות למרות שהרוב והעיקר הוא הבשר, מכיוון שהציפוי שעוטף את השניצל מטרתו לתת גם טעם טוב, ולא רק לעצב את השניצל בצורה יפה (ועיין הערה¹).

פת הבאה בכיסנין

עד כה ראינו, שתבשיל שיש בו קמח שמטרתו לתת טעם או להשביע, ברכתו נגררת בעקבות הקמח וברכתו מזונות. אמנם יש להקשות על כך, שהרי גם לחם עשוי מקמח ומים, ומדוע כאשר אוכלים לחם מברכים המוציא, וכאשר אוכלים דייסא עם דבש (או בייסקוויט, קרואסון וכדומה) מברכים מזונות? כדי להבין נקודה זו, יש לראות גמרא נוספת:

הגמרא מספרת, שכאשר רב יהודה עשה חתונה לבנו, הביא לחכמים לאכול 'פת הבאה בכיסנין'. כאשר שמע שהם מברכים המוציא תמה עליהם, שהרי על פת הבאה בכיסנין יש לברך מזונות, ורק כאשר אוכלים ממאכל זה שיעור קביעת סעודה מברכים המוציא. נחלקו הראשונים, מה היא פת הבאה בכיסנין עליה יש לברך מזונות:

א.. **רש"י** (ברכות מא ע"ב ד"ה פת הבאה) **והרמב"ם** (ברכות ג, ט) פירשו, שמדובר במאפה שמעורבים בו הרבה תבלינים בשיעור שגורם לעיסה להיות מתוקה, כמו עוגה. עיסה כזאת כבר אינה נחשבת לחם, ומשום כך האוכל ממנה יברך מזונות, אלא אם כן הוא אכל שיעור קביעת סעודה, שאז יש לברך המוציא, ובלשון הרמב"ם:

"האוכל פת חייב לברך לפניו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ, ולאחריה ארבע ברכות. עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה והיא הנקראת פת הבאה בכיסנין, אף על פי שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא²."

ב. **רבינו יונה** (כ"ט ע"א בדה"ר ד"ה שאין) **ורבינו חננאל** (שם) פירשו, שפת הבאה בכיסנין הכוונה למאפה העשוי בצורת כיס, שבתוכו מכניסים דברים שונים למתיקה כמו דבש ושוקולד (ולכן שמה פת באה בכיסנין, מלשון כיס). ג. פירוש שלישי לפת הבאה בכיסנים מובאת בבית יוסף (או"ח ס' קסח) בשם **הערוך ורב האי גאון**, שפת הבאה בכיסנין היא פת שכוססים אותה, כמו קרקר ובייגלה.

¹ **התוספות** (ד"ה כל) הסתפקו בשאלה מה מברכים על שקדים מעורבים בקמח שנותנים לחולה לאכול, וסיימו שמשום כך יש להחמיר ולאכול בתוך הסעודה. האחרונים התקשו בדבריהם, שהרי וודאי שיש לברך מזונות, ומה הספק? כדי ליישב את דבריהם כתבו, שהתוספות דיברו במאכלים שלא ברור מה מטרת הקמח, לשביעה ולטעם או ליופי והדבקה, במקרים כאלה יש את המאכל בסעודה.

² לדעת **השולחן ערוך** (קס"ז, קס"ח) מספיק שהתבלינים יתנו מעט טעם כדי שהעיסה תחשב כעיסה מתוקה שברכתה מזונות, ואילו לדעת **הרמ"א** (שם) יש צורך בהרבה טעם לשם כך. דוגמא מצויה לשאלה זו היא מה מברכים על לחמניית מזונות של אנג'ל, לדעת הרמ"א בוודאי שברכתה המוציא, מכיוון שההבדל בינה ללחם רגיל לא מאוד משמעותי. לדעת השולחן ערוך ברכתה מזונות (אם כי לקמן נראה שיש שיקול נוסף).

להלכה פסק **השולחן ערוך** (או"ח קסח, ז) כשלושת הפירושים. דהיינו, בשביל שמאפה כלשהו יוגדר כפת הבאה בכיסנין וברכתו מזונות צריך שאחד מהתנאים יתקיים: **או** שרוב העיסה תהיה מתבלינים ולא ממים (ולכן עוגה ברכתה מזונות כי רובה עשויה מתבלינים, שכן וביצים). **או** שהיא עשויה כעין כיס (לכן ברכתו של הבורקס מזונות). **או** שיהיה עשוי כקרקר ונכסס (ולכן ברכת הבייגלה מזונות).

בורקס בשר ופיצה

לפי כל מה שאמרנו עד כה, לכאורה ברכתו של בורקס בשר אמורה להיות בורא מזונות, מכיוון שהוא עשוי כעין כיס (הגדרת 2 לעיל), ולפעמים הבצק נעשה עם הרבה שמן ומרגרינה (וכהגדרה 1 לעיל). למרות זאת פסק **השולחן ערוך** (קסח, ז): "שפשטיד"א הנאפית בתנור בבשר או בדגים או בגבינה, מברך עליה המוציא וברכת המזון", מדוע? מצינו שלוש גישות באחרונים:

א. אפשרות ראשונה, מופיעה **בט"ז** (קסח, כ) **ובמהריק"ש** (ס"י ז). הם הסבירו, שגם בורקס ממולא בשר או דגים מוגדר כפת הבאה בכיסנין וברכתו מזונות. הסיבה שבכל זאת השולחן ערוך פסק שיש לברך המוציא, שמדובר במקרה בו אכלו כשיעור קביעות סעודה, וכאמור שיעור זה מחייב נטילת ידיים והמוציא גם כאשר אוכלים פת הבאה בכיסנין, ובלשון הט"ז:

"נראה לעניות דעתי דודאי יש בזה דין כסנין, ואי קבע סעודה מברך המוציא, ועל זה קאמר דהווא אמינא דפשטיד"א זו אפילו קבע סעודה לא יברך המוציא מכח דבשר עיקר, קמשמע לן שלא, ואף על גב דלא זכר כאן בשולחן ערוך דמיירי (= שמדובר) שקבע סעודה אין בכך כלום."

ב. אפשרות שנייה מופיעה **במגן אברהם** (קסח, מד) **ובמשנה ברורה** (שם, צד) שהסבירו, שיש לחלק בין שני סוגי בורקסים: בורקס לקינוח ובורקס לשביעה. בורקס שוקולד מהותו לקינוח, לכן דינו כפת הבאה בכיסנין וברכתו מזונות. לעומת זאת, בורקס בשר נאכל בדרך כלל כדי לשבוע, לכן למרות שעשוי כעין כיס ונילוש בשמן - ברכתו המוציא. כמו כן לפי שיטתם גם על פיצה שנילושה בחלב יש לברך המוציא, מכיוון שבדרך כלל מטרתה לשביעה, וכן פסק **הגרש"ז אויערבך** (ותן ברכה, עמ' ט בתשובות).

ג. גישה שלישית היא שיטתם של **הברכי יוסף והילקוט יוסף** (שארית יוסף חלק ג'). **מצד אחד**, הסכימו עם המשנה ברורה שכאשר ממלאים בצק בבשר וכדומה, מילוי הבשר אינו הופך אותו לפת הבאה בכיסנין. **מצד שני**, בעוד שהמשנה ברורה סבר שיש לברך המוציא על בורקס בשר גם כאשר בצקו עשוי מתבלינים, הם כתבו שדין זה נכון רק כאשר הבצק עשוי מרוב מים.

לכן לדוגמא לשיטתם, כאשר לשים פיצה בחלב ברכתה תהיה מזונות (אלא אם כי אכלו ממנה שיעור סעודה), כי למרות שמטרתה לשביעה וכמו בורקס בשר - עדיין בצקה נילוש בחלב ולא במים. כמו כן, בדרך כלל כאשר מכינים בורקס בשר הוא עשוי מבצק עלים, וכיוון שבצק עלים נעשה ברובו משמן ומרגרינה, ברכתו תהיה מזונות.

הרחבה בשיטת השולחן ערוך

כפי שראינו לעיל, השולחן ערוך נקט להלכה את כל דעות הראשונים בהגדרת פת הבאה בכיסנין, מכיוון שספק דרבנן לקולא, ולכן יש להחמיר ולא לברך ברכות נוספות. **הב"ח** (קסח, ג) תמה על דבריו, שהרי השאלה היא האם מתחייבים בברכת המזון, כך שמדובר בספק דאורייתא ולא דרבנן, אז מדוע השולחן ערוך פסק להקל כדברי כולם?

א. **המאמר מרדכי** (מובא בביאור הלכה ד"ה הלכה) כתב, שלמרות שכל אחד מהראשונים הביא פירוש שונה להגדרת פת הבאה בכיסנין, למעשה הוא הבין שהם לא חולקים, וכולם מודים לכל הפירושים. משום כך פסק השולחן ערוך שאין מקום להחמיר לברך המוציא, שהרי בכל סיטואציה יש לברך מזונות, וכך פסק **ערוך השולחן** (שם, כג), ובלשון הביאור הלכה:

"והלכה כדברי כולם שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין. עיין בחידושי רבי עקיבא איגר שהקשה אמאי (= מדוע) לא כתב המחבר דירא שמים יצא ידי כולם וכמו שכתב בסעיף יג' ע"ש ובמאמר מרדכי מיישבו דכיון דלא נזכר בהדיא (= בפירוש) שחולקים הפוסקים בזה ואפשר דמודו להדדי."

ב. **שולחן ערוך הרב והחיי אדם** (מג, ט) חלקו, וסברו שהפירושים חולקים. הם כתבו לתרץ את קושיית הב"ח, שמחמת הספק כיצד לפסוק הכריע השולחן ערוך לברך מזונות, כי בדיעבד המברך מזונות במקום המוציא - יצא ידי חובה. כמו כן האוכל יברך על המחיה, כי גם כאן, בדיעבד מי שברך ברכת מעין שלוש במקום ברכת המזון יצא ידי חובה (עיין יביע אומר או"ח ב, יב).

נפקא מינות

למחלקת בין המפרשים יש מספר נפקא מינות:

א. במקום בו אדם אכל את שלושת סוגי המזונות. לדעת המאמר מרדכי גם במקרה זה יש לברך מזונות, שהרי השולחן ערוך נקט רק דוגמאות לפת הבאה בכיסנין, אך הוא מסכים לכולם. לדעת שולחן ערוך הרב לעומת זאת, מכיוון שהשולחן ערוך הכריע כך רק בעקבות הספק, במקרה בו אדם אכל את כל האפשרויות, עליו לברך המוציא וברכת המזון.

ב. האם אדם שאוכל עוגה כמנה אחרונה בסעודה בה הוא אכל לחם, עליו לברך מזונות וככל קינוח שעליו מברכים. אם יש מחלוקת בין הפירושים, ייתכן שאותה עוגה ברכתה המוציא והיא נפטרה בברכה על הלחם, ולכן אין לברך על אכילה, וכך פסקו **הביאור הלכה** (ד"ה טעונים) **והילקוט יוסף** (קעז, ג) כי חששו לברכה לבטלה. לעומת זאת, **הרב אליהו** (קצשו"ע מג, ט) פסק שאין מחלוקת בין הפירושים, ולכן יש לברך מזונות על עוגה שאוכלים לקינוח, כי ברכתה בוודאי מזונות.

אם ואדם רוצה לצאת ידי חובה מכל ספק, עדיף לברכת ברכת המזון, ורק אז לאכול את העוגה שאז בוודאי שיש לברך עליה מזונות. אפשרות נוספת (אך פחות טובה) הציע **החיי אדם** (מג, ט), שיכוון בפירוש ברכת המוציא על העוגה שיאכל בסוף הארוחה, שבמקרה זה בוודאי פוטר את העוגה מברכה כי אין דינה כל כך כקינוח שיש לברך עליו, וכן פסק **הרב וואנזר** (שבת הלוי ג, י).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...³